
Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány

Csabasabadi község
településrendezési tervéhez

*(A 4431 jelű Gyula - Újkígyós - Csorvás
összekötő út – 4432 jelű Békéscsaba -
Makó összekötő út körforgalmú
csomópontjának létesítéséhez
kapcsolódó változtatásokhoz)*

Készítette:

Liska András
régész, örökségvédelmi szakértő

2021

Bevezetés

A hatástanulmány elkészítésének célja – a „kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv) és a *kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV.9.) Korm. rendelet (R) előírásaival* megfelelően – Békéscsaba város határának a *külön térképen jelölt tervezési területén* a régészeti örökségi elemek teljes körű számbavétele, lokalizálása, illetve az esetlegesen szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő ajánlások megfogalmazása volt. A hatástanulmány kifejezetten csak a külön térképen jelölt, a 4431 jelű Gyula - Újkígyós - Csorvás összekötő út – 4432 jelű Békéscsaba - Makó összekötő út körforgalmú csomópontja létesítéséhez kapcsolódó változtatásokkal érintett területrésze vonatkozó információkat tartalmazza.

Az alábbi régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, illetve az alábbiakban felsorolt adatok és megállapítások nem pótolhatják, helyettesíthetik az egy-egy földterületre, lelőhelyre vonatkozóan, telekértékesítéshez vagy bármilyen földmunkával járó változtatáshoz kapcsolódóan a területileg illetékes járási kormányhivatalok örökségvédelmi hatósága által az aktuális örökségvédelmi szakkérdés vizsgálatát, illetve szakhatósági véleményének, engedélyének kikérését. Bármilyen földterülettel kapcsolatos jogi ügylet előkészítésének részeként, illetve bármilyen földmunka tervezésekor elkerülhetetlen az adott örökségvédelmi hatóság hivatalos megkeresése, és hivatalos véleményének, szakhatósági állásfoglalásának beszerzése.

Jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása, vagy továbbadása csak a szerző engedélyével történhet.

Jogszabályi környezet:

(A vonatkozó hatályos jogszabályok és tartalmuk, azaz a régészettel érintett területeken követendő eljárások, jogok és kötelezettségek) A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény a „kulturális örökség védelméről”

68/2018. (IV.9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról

1. Örökségvédelmi vizsgálat

A vizsgált terület bemutatása

a, A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása)

Csabaszabadi község Békés megye legfiatalabb önálló települése, 1993-ban vált külön Békéscsaba közigazgatási határából. A község K-felől Újkígyóssal, DK-en Pusztatottlakával, D-felől Medgyesbodzással határos. DNy-on, egy rövid szakaszon Csanádapáca, K-felől Gerendás, É-on Telekgerendás, míg ÉK-en Békéscsaba a szomszédos település. Csabaszabadi geomorfológiailag a Maros hordalékkúpján fekszik. Tengerszint feletti magassága 82–92 méter között ingadozik. A régészeti lelőhelyeket főképpen a környezetükből kiemelkedő térszíni formákon találjuk. A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is. A határban a pleisztocén kori folyómedrek a határ É-i részén egy-két kivételtől eltekintve általában alig-alig kivehetők. A határ D-i részén a régi folyómedrek feltöltődött vonala sokkal inkább felfedezhető még manapság is, itt gyakorta a régészeti lelőhelyek füzére rajzolja ki az egykori medreket. Csabaszabadi határában 1982 és 1989 között került sor szisztematikus felszíni lelőhely felderítésekre, ún. régészeti terepbejárásokra, az országos régészeti topográfiai program keretében. Akkoriban még a békéscsabai határon belül összesen 105 lelőhely feltérképezésére

volt lehetőség. Ma a település határában ismert és közhiteles nyilvántartásban szereplő régészeti lelőhelyek mennyisége eléri a 114-et.

A jelen hatástanulmányban vizsgált, külön térképen jelölt, a 4431 jelű Gyula - Újkígyós - Csorvás összekötő út – 4432 jelű Békéscsaba - Makó összekötő út körforgalmú csomópontja létesítéséhez kapcsolódó változtatásokkal érintett tervezési terület a község közigazgatási határának K-i részén helyezkedik el, a Bohus-dűlő és Baukó-dűlő nevű határrészek környékén, a fent nevezett útkereszteződésben. A településhatárnak ez a területrésze morfológiailag nem különbözik a teljes településhatárt illetően, általánosan megfogalmazott jellemzők tekintetében. A településhatár K-i részének képét a jelentősen feltöltődött, kiszáradt, régi folyómedrek, valamint az ezektől távolabb elhelyezkedő, többé-kevésbé szabálytalan formájú szárazulatok határozzák meg, amelyek mentén követhetők a régészeti lelőhelyek.

b, Településkép

A felszín képét Csabaszabadi határában ma is létező elhagyott meanderek és kiszáradt, feltöltődött folyómedrek, valamint magasabb fekvésű szárazulatok jellemzik. A most vizsgált területen a régészeti lelőhelyek füzére jelzi a felszínen már egyáltalán nem látható medrek irányát. A pleisztocén végén lerakódott futóhomok, por szélirányban elhelyezkedő alacsony hátaikat hozott létre, amelyek arról voltak felismerhetők, hogy a települések ezek oldalaiban létesültek. A holocénben a szóban forgó tervezési területen jelentősebb élővíz nem haladt keresztül, az itt lakók a vizet a mélyedésekbe ásott kutakból vagy dagonyákból nyerhették. A különböző korszakokból származó régészeti lelőhelyek alapján a mikrokörnyezet történeti településképének rekonstrukciója csak korlátozottan lehetséges. Mindezt különösen nagymértékben befolyásolják azok a túlnyomórészt 20. századi vagy teljesen modern beépítések, amelyek a tervezett létesítmény tervezési területének közelében húzódnak. Jelenlegi használatuk és a tájra gyakorolt hatások karaktere nem engedi meg a történeti tájhasználat hiteles rekonstrukcióját.

c, Településszerkezet és területhasználat, településkarakter

A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is. A terepi topográfiai módszerekkel vizsgálható területeken elhelyezkedő régészeti lelőhelyek fekvése arra utal, hogy a fiatal meanderek teraszain és az üledékhalmonokon lévő egykori települések a víz közelében feküdtek, a vízmedrek pedig a történeti időszakban nem sokat változtak. A település határában lévő termőföldek mezőgazdasági művelésre a történeti időkben is alkalmasak voltak, és ma is azok. Az ismert régészeti leletek arra utalnak, hogy a vidék a klímaváltozásoknak megfelelően hol sztyeppe jellegű volt, hol pedig az intenzív földművelésnek kedvezett. Ezzel állhat összefüggésben, hogy a területen a késő bronzkornál korábbi leleteket nem találtunk, viszont attól az időszaktól kezdve igen sűrűn lakott volt.

d, Védettségek

Régészetileg kiemelten védett lelőhely nincs a vizsgált tervezési területen. A tervezési területre eső régészeti lelőhelyek, mint nyilvántartott lelőhelyek a Kötv. 11. § alapján, ex-lege általános régészeti védelem alatt állnak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, a védelemre irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenni (Kötv. 10. §). A Kötv. 19. § (2) alapján, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozgathatók el. A Kötv. 22. § (1) alapján, a régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén az örökségvédelmi hatóság által előírt módszerekkel megelőző régészeti feltárást kell végezni. Az örökségvédelmi intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása során a Kötv. 22. §-ban és a Korm. R. 4-9. §-ban foglalt szempontokat kell figyelembe venni.

e, Örökségi értékek elemzése

Az adatgyűjtés eredményei alapján a most tárgyalt tervezési területen a következő régészeti lelőhelyek azonosíthatók, amelyek téradatai alapján az érintettség geodéziailag is rögzíthető ¹:

Lelőhely azonosító:	3797	
Település:	Csabaszabadi	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Csabaszabadi 6. lelőhely, Bohus-dűlő, Hankó-tanya.	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	38-411	
EOV koordináták:	x (É-D): 797672 y (K-Ny): 141253	
Érintett helyrajzi számok	074/15, 074/17, 074/16	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település	Szarmata kor
	Település	Árpád-kor
Leírás:	A csanádapácai és gerendási utak kereszteződésénél, az EOV térképen Bohus-tanyaként jelölt épülettől K-re, egy nagyjából háromszög alakú kiemelkedésen kevés számú szarmata kori és Árpád-kori kerámia került elő a topográfiai terepbejárások során.	
Irodalom, kutatottság:	MRT 10. 168 ²	

Lelőhely azonosító:	3863	
Település:	Csabaszabadi	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Csabaszabadi 72. lelőhely, Marik-tanya	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	38-411	
EOV koordináták:	x (É-D): 797168 y (K-Ny): 141120	
Érintett helyrajzi számok	074/4, 074/11, 074/18, 074/19, 074/20, 074/21, 074/34	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település	szarmata kor

¹ A közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelypolygonok nagy része a korábbi múzeumi adatgyűjtések 1:25.000 és 1:10000 léptékű sztereografikus térképről származik. A papírtérképek későbbi átrajzolása, majd digitalizálása során a különböző vetületi rendszerek közötti konvertálás egyes lelőhely kiterjedések torzulásával illetve esetleg részleges adatvesztéssel járt. Jelen összesítő adattári gyűjtés nem pótolhatja a korábbi adatok felülvizsgálatát és a lelőhelyek kiterjedésének modern, digitális módszerekkel történő helyszíni hitelesítését.

² Magyarország Régészeti Topográfiája 10. Békés és Békéscsaba környéke, Budapest 1998.

Leírás:	A csanádapácai és gerendási utak kereszteződésétől DNy-ra, a sík, gyakorlatilag tagolatlan mezőben, semmilyen geográfiai alakzathoz sem igazodva, kb. 600 x 450 méteres területen késő szarmata kori településmaradványok kerültek elő a topográfiai terepbejárások során.
Irodalom, kutatottság:	MRT 10. 270 ³

Lelőhely azonosító:	61042
Település:	Újkígyós
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Újkígyós 278. lelőhely, Hegedűs-dűlő, Útkereszteződés
Térkép vetülete:	EOV
Térképlap száma:	38-412
EOV koordináták:	x (É-D): 798184 y (K-Ny): 141240
Érintett helyrajzi számok	0114/32, 0114/33, 0114/8
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település szarmata kor
Leírás:	A csanádapácai és gerendási utak kereszteződésétől K-re, szarmata kori településmaradványok kerültek elő a topográfiai terepbejárások alkalmával.
Irodalom, kutatottság:	

Lelőhely azonosító:	81889
Település:	Újkígyós
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Újkígyós 283. lelőhely, Kápolna-halom
Térkép vetülete:	EOV
Térképlap száma:	38-412
EOV koordináták:	x (É-D): 797996 y (K-Ny): 141250
Érintett helyrajzi számok	074/14, 0114/8, 0114/2, 096, 0114/9
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Halom Ismeretlen kor
Leírás:	A csanádapácai és gerendási utak kereszteződésétől D-re, a Csabaszabadiba bevezető út nyomvonalán helyezkedik el az ismeretlen korú halomként nyilvántartott lelőhely. A lelőhely nagy

³ Magyarország Régészeti Topográfiája 10. Békés és Békéscsaba környéke, Budapest 1998.

	valószínűséggel azonos a közhiteles nyilvántartásban Újkígyós 277. sz lelőhelyként nyilvántartott, 61040 azonosító számú, Gerendási elágazás elnevezésű lelőhellyel.
Irodalom, kutatottság:	

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

A tervezett változtatások hatása a történeti településhálózatra, a régészeti örökség elemeire, a régészeti emlékek, feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának, vagy pusztulásának esélye

A jelen tanulmányban tárgyalt terület rendezési tervének módosítási szándékai a következők szerint befolyásolhatják az ismert és nyilvántartott örökségi elemek megőrzésének módját és esélyeit:

Általánosságban megfogalmazható, hogy a szabályozási terv most tárgyalt módosításai a területhasználattal kapcsolatos lehetőségeket régészeti szempontból alapvetően nem befolyásolják, azt minden esetben a hatályos örökségvédelmi szabályozások figyelembe vételével kell tervezni. A már ismert régészeti lelőhelyek területén csak olyan, esetleg földmunkával is járó változtatásra kerülhet sor, amely az adott régészeti lelőhelyet nem veszélyezteti, illetve amely során biztosított a régészeti örökség bármely részének előzetes vagy folyamatos megmentése (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes területű feltárás), továbbiakban a régészeti lelőhely továbbra is hozzáférhető marad. A még nem ismert, esetlegesen előkerülő további régészeti lelőhelyek vonatkozásában ugyanakkor azt kell szem előtt tartani, hogy a váratlanul előkerülő leleteket a szabályozóknak megfelelően a területileg illetékes, régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumnak bejelentés (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), a terület érintetlenségét a régész szakember helyszíni szemléjéig biztosítsák, és a mentőfeltárás elvégzését lehetővé tegyék.

Ahol leginkább mezőgazdasági munkálatok folynak, ott arra kell felhívni a mezőgazdasági munkát végzők figyelmét, hogy az átlagosnál mélyebb szántás, különösen pedig az altalajlazítás és az alagcsövezés a lelőhelyek rongálását

eredményezik, ezért ezek kerülendők. Az olyan területeken, ahol a jelenlegi felszíni viszonyokat megváltoztató tevékenységet terveznek (pl. erdősítés, bányanyitás, halastó vagy öntözőcsatorna létesítése, stb.) és az esetlegesen ott fekvő régészeti lelőhelyet elfedné, hozzáférhetetlenné tenné, esetleg elpusztítaná, csak olyan előkészítő munka után legyen elképzelhető, amely biztosítja az ott lévő régészeti örökség elemeinek megelőző feltárását. A belterületen ugyanakkor az építési, közműfejtési tevékenység jelent veszélyt a régészeti lelőhelyekre, leletekre.

A Csabaszabadi község településrendezési tervének most tárgyalt módosítására azért kerül sor, hogy a tervezési területen elhelyezkedő 4431 jelű Gyula - Újkígyós - Csorvás összekötő út és a 4432 jelű Békéscsaba - Makó összekötő út kereszteződésében körforgalmú csomópontot létesítsenek. A tervezési terület vonatkozásában a következő specifikáció fogalmazható meg az örökségi elemek fenntarthatósága tekintetében, figyelembe véve az ismert és tervezett változtatások jellemzőit:

A tervezési terület négy régészeti lelőhelyet érint, amelyek közül két lelőhelyet Csabaszabadi határában, két további régészeti lelőhelyet pedig Újkígyós határában jelöl a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartás. A Csabaszabadi határában elhelyezkedő 3797 és 3863 azonosító számú lelőhelyek a tervezett körforgalmú csomópont létesítéséhez igénybe venni tervezett területektől távolabb, míg az újkígyósi közigazgatási határba eső 61042 és 81889 azonosító számú lelőhelyek a tervezett csomópont közvetlen közelében húzódnak. Ez utóbbi két lelőhely kiterjedése a nyilvántartásban teljesen szokatlan és szabálytalan polygonként van rögzítve, ám a lelőhelyek felderítéséről, illetve kiterjedésük meghatározásának részleteiről nem sikerült adatokat gyűjtenem. A sztereografikus térképek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a 81889 azonosító számú halom azonos a 61041 azonosító számú, Újkígyós 227. Gerendási elágazás nevű régészeti lelőhellyel, amely szintén ismeretlen halom meghatározással került nyilvántartásba. A feltárt reduplikáció megszüntetése azonban csak helyszíni vizsgálattal alapozható meg, amire a körforgalmú csomópont tervezéséhez kapcsolódó régészeti feladatellátás keretén belül nyílhat majd lehetőség.

A tervezési terület tágabb környezetét érintő, terepbejárással kutatott lelőhelyek tapasztalatai alapján a lelőhelyek jelenleg ismert kiterjedése a további, különböző

módszerekkel történő kutatása, finomítása során módosulhat, ezért a jelenleg ismert téradatokat, illetve konkrétan a lelőhelyhatárokat a megfelelő körültekintéssel szükséges értékelni. Mindezek mellett a tervezett beruházás kapcsán felmerült övezeti besorolás változtatása a régészeti lelőhelyek megóvását, fenntarthatóságuk lehetőségeit alapvetően nem befolyásolja. Arra azonban mindenképp fel kell hívni a figyelmet, hogy a tervezési területen várható építési beruházások esetében a jogszabályok által meghatározott módon kell eljárni a tervezés során. A régészeti emlékek előbukkanásának az esélye várhatóan nem fokozottabb, mint a hasonló adottságokkal rendelkező régészeti lelőhelyek esetében. **A rendezési terv módosítását indukáló építési beruházások földmunkái várhatóan régészeti feladatellátást igénylő tevékenységgel járnak, amelyet a beruházás engedélyezési eljárása során a beruházás bekerülési nagyságrendjének megfelelő, jogszabályban meghatározott örökségvédelmi eljárásrendben határoz majd meg az örökségvédelmi hatóság.** Az újkígyósi határ területén nyilvántartott 61042 és 81889 azonosító számú lelőhelyek esetében különösen fontos, hogy a körforgalmú csomópont kialakításnak tervezéséhez kapcsolódó régészeti feladatellátás során nyílhat majd lehetőség tisztázni a közhiteles nyilvántartásban szereplő, teljesen szabálytalan és szokatlan módon rögzített lelőhely kiterjedések problematikáját is.

3. **Összefoglalás** - értékvédelmi terv (az örökségi értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények, valamint feladatok)

Mivel a tervezési terület egy része nyilvántartott és részben kutatott régészeti lelőhelyeket érint, ezért az egyes beruházások területeinek kiválasztásakor érdemes a szokásosnál nagyobb hangsúlyt fektetni a régészeti érintettség tekintetében történő előzetes tájékozódásra, még a tervezési szakasz megkezdése előtt. A tervezési területen, a feljebb részletezett, régészetileg érintett részekben megvalósítandó, változtatással járó beruházások esetében nagy valószínűséggel szükség lesz valamiféle régészeti feladatellátásra, ám ezek elvégzése a beruházás megvalósíthatóságát alapvetően nem befolyásolja. A megfelelő körültekintéssel tervezett beruházások során semmiképp sem sérülhetnek a régészeti örökség megőrzésének általános, a jogszabályok által biztosított feltételei.

Általánosságban megfogalmazható, hogy bármilyen településszerkezeti, területhasználati változtatás, infrastrukturális vagy egyéb beruházás tervezése esetében kiemelt figyelmet kell fordítani a földben rejlő régészeti emlékanyagra. A kedvező településföldrajzi adottságok miatt régészeti leletek váratlan előkerülése a jelenleg vizsgált terület nagy részén nem zárható ki, ez esetben pedig mindenki részéről elvárható a törvények tiszteletben tartása és a nemzeti kulturális örökség iránti megfelelő megbecsülés.

A településrendezési terv feladata, hogy abban kifejezésre jusson a régészeti örökség feltárásának, dokumentálhatóságának mindenkori biztosítása, védelme. A település lakóinak a fent leírt, a régészeti emlékek megmentését szolgáló korlátozások nemcsak hátrányt jelentenek, hanem hasznot is, hiszen a saját lakóhelyük múltját csak a régészeti feltárások segítségével ismerhetik meg jobban. Egy-egy előkerülő, jelentősebb lelet, vagy objektum bemutatása általában helyben is megvalósítható. Ez pedig összhangban van azokkal a térségfejlesztési törekvésekkel, alapelvekkel, amelyek szerint a turizmus fejlesztése kitörési pontja lehet egy-egy településnek, illetve a helyi közösségek identitástudatának erősödését, a lokális értékek felelősségteljes megőrzésének ügyét is előremozdíthatják.

Felhasznált források:

Felhasznált adattári adatok:

- Békés Megyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya közhiteles nyilvántartásából kapott adatszolgáltatás
- Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattára

Felhasznált szakirodalom:

- Magyarország Régészeti Topográfiája 10.
(IV/3. kötet Békés és Békéscsaba környéke, Budapest 1998.)

Felhasznált térképészeti adatok:

- EOVI 1:10 000 topográfiai térkép, 48-424 sz. térképlap
- sztereografikus 1:10 000 topográfiai térkép, 610-144 térképlap.
- Első Katonai Felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2004.
- Második Katonai felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2005.

Nyilatkozat

Alulírott Liska András, örökségvédelmi szakértő (Engedély szám.: OKM 3586-3/2009; nyilvántartási szám.: XРАН79 (OKM Sz-6/2009) ezúton nyilatkozom arról, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányban szereplő adatok a valóságnak megfelelnek, a javasolt régészeti megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy a tanulmány elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Szarvas, 2021. szeptember 12.

Liska András

régész, örökségvédelmi szakértő
Szakértői nyilvt.: XРАН79 (OKM Sz-6/2009)

A Csabaszabadi község határában tervezett körforgalmú csomópont tervezési területén ismert régészeti lelőhelyek összefoglaló táblázata

MEGYE	HELYSÉG	KÖH azonosító		NÉV	EOV tklap
		Lh. szám			
Békés	Csabaszabadi	6	3797	Bohus-dűlő, Hankó-tanya.	38-411
Békés	Csabaszabadi	72	3863	Marik-tanya	38-411
Békés	Újkígyós	278	61042	Hegedűs-dűlő, Útkereszteződés	38-412
Békés	Újkígyós	283	81889	Kápolna-halom	38-412